

2. Гнатко М.М. Деякі особистісно-когнітивні особливості творчо обдарованих підлітків / М.М. Гнатко // Педагогіка і психологія. – К.: Педагогічна думка, 2001. – № 2. – С. 101–108.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Эфроимсон В. Божий дар или естественный феномен // Народное образование / В. Эфроимсон. – № 2, 4. – 1991. – С. 137–145.
5. Закон про вищу освіту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
6. Обдарована молодь України : оцінка сучасного стану та поширеного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / [Терепищій С.О., Антонова О.Є., Науменко Р.А. та ін.]. – К. : ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. – 156 с.
7. Облицова З.Г. О некоторых признаках одарённости / З.Г. Облицова // Нові технології навчання : зб. наук. праць. Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг // Спец. випуск № 48. Частина 1. – Київ – Вінниця : Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України; Вінницький соціально-економічний ін-т Університету «Україна», 2007. – С. 387–390.
8. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : [підручник] / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
9. Технології соціальної роботи з обдарованими дітьми // Соціальна робота: технологічний аспект / за ред. проф. А.Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2004. – С. 301–324.
10. Юркевич П.Д. Философские произведения / П.Д. Юркевич. – М.: Правда, 1990. – 420 с.
11. Янковчук М.М. Розвиток обдарованості: практичний досвід / М.М. Янковчук // Обдарована дитина. – 2007. – № 9. – С. 48–54.

УДК 378.143:336

ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ» ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Поночовна-Рисак Т.М., к. пед. н.,
доцент кафедри англійської мови факультету перекладачів
Київський національний лінгвістичний університет

Яценко Л.М., к. пед. н.,
доцент кафедри англійської мови факультету перекладачів
Київський національний лінгвістичний університет

У статті проаналізовано поняття «якість» як філософську категорію та сукупність ціннісних ознак, властивостей і особливостей. Розглянуто сутність поняття «професійні якості» та його значення у підготовці майбутнього фахівця. Обґрунтовано риси особистості, що дозволяють здійснювати професійний відбір, виховання та визначають ефективність і коефіцієнт використання інших важливих якостей особистості працівника.

Ключові слова: *якість, риси особистості, професійні якості, професійно значущі якості, майбутній фахівець.*

В статье проанализировано понятие «качество» как философскую категорию и совокупность ценностных признаков, свойств и особенностей личности. Рассмотрена сущность понятия «профессиональные качества». Определены черты личности, на основе которых возможно осуществляют профессиональный отбор, воспитание и определить эффективность и коэффициент использования других профессионально важных качеств личности работника.

Ключевые слова: *качество, черты личности, профессиональные качества, профессионально значимые качества, будущий специалист.*

Ponochovna-Rysak T.M., Yacenko L.M. THE CONCEPT OF “PROFESSIONAL QUALITIES” AS A COMPONENT OF FUTURE SPECIALISTS PROFESSIONAL TRAINING

In the article the concept «professional qualities» in professional training of future specialists is considered. The notion “quality” as a philosophical category and a complex of valuable features, qualities and peculiarities of personality are analyzed. Individual characteristics which help to make professional selection, professional education and define the effectiveness and coefficient of other professionally important qualities of an individual employee are grounded. The article shows that “professionally meaningful qualities” are considered as a complex of psychological and a set of physical, anthropometric, physiological characteristics of a person that determine success in education and real activity. It is proved that the basis of professional personality ensuring its integrity and stability is a professional mentality, literacy and professional competence, professionally meaningful qualities and characteristics.

Key words: *pedagogical conditions, professional qualities, future tax inspectors, professional training.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується становленням гуманістичної парадигми, яка пропонує відмінні від традиційних підходи до організації освітнього процесу та посилення його професійної спрямованості. Ці тенденції у педагогічній теорії та практиці дозволяють зробити висновок про те, що вирішення проблеми формування професійних якостей у системі вищої освіти стає більш ефективним за створення сприятливих умов для самореалізації особистості шляхом розкриття потенціалу, актуалізації наявних здібностей.

За умови важливих політичних, соціально-економічних змін в українському суспільстві особлива увага приділяється рівню розвитку компетентності, професійних якостей фахівців. Це викликано тим, що кожен вид службової, адміністративної, наукової та іншої діяльності висуває до фахівця певні вимоги, що об'єктивно зумовлені його місцем і роллю в суспільній діяльності, характером завдань та умовами їх виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями досліджувались якості людей таких професій: медичного психолога (А. Борисюк); працівників правоохоронних органів (І. Марчук); офіцерів-вихователів (О. Сегеда); службовців-митників (Н. Тимченко); військовослужбовців-водолазів (А. Окіпняк); соціального педагога (О. Гура); спеціаліста сфери харчування (М. Лобур); фахівців сухопутних військ (В. Ройлян); пілота (В. Маріщук, К. Платонов); інженера-педагога (Л. Капустіна); педагога (Е. Зеєр, В. Кунтиш, В. Петьков); соціального працівника (Н. Кривоконь, Я. Цехова); психолога (І. Мартинюк, В. Семиченко, Н. Чепелева); фахівця сфери обслуговування на морському транспорті (С. Ситник); організатора колективу (Л. Уманський); менеджера (Н. Андрійченко, Н. Мірошніченко, Н. Замкова, Л. Сергеева); офіціанта, бармена (В. Барановський, Л. Кулькова, В. Богушева, К. Хепнер, М. Стельмахович), майстера виробничого навчання (В. Барішніков), будівельника (К. Бойчаров).

Постановка завдання. Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу сутності поняття «професійні якості» у процесі підготовки майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яке визначення, як відомо, є характеристикою сутності явища, речі. За словами Арістотеля, воно вимагає дотримання цілого комплексу умов: «знати оті [властивості], які знаходяться в суті [визначеної речі], розташувати їх у такому порядку, щоб перше було на першому, [дру-

ге] – друге на другому місці; мати їх усі» [1, с. 337]. У процесі визначення встановлюється зв'язок між тим, що позначається тим, що позначає: визначення – «це аналіз і синтез, це – єдина річ не в силу [зовнішнього] зв'язку ..., а в силу єдності [предмета]» [1, с. 231].

Якість – це філософська категорія. Уперше її намагався проаналізувати давньогрецький мислитель Арістотель, який розкривав це поняття як «...видову відмінність», тобто як «ту ознаку, що робить відмінною цю родову сутність у її видовій своєрідності від іншої сутності, яка належить до того ж роду». Арістотель стверджував, що «своєрідною ознакою якості може вважатися та обставина, що про подібне та неподібне говориться лише стосовно нього» [2, с. 32].

Це поняття здобуло також ґрунтовний розвиток у німецького філософа Г. Гегеля, який писав: «Якість є передусім тотожна з буттям визначеність, тому дещо перестає бути тим, чим воно є, коли воно втрачає свою якість» [69, с. 216]. Категорія якості відображає важливий аспект об'єктивної дійсності – визначеність. Поряд із цим філософи доводили, що саме якість є основою для виявлення сутності та розвитку духовної і матеріальної культури.

У тлумачному словнику В. Даля поняття «якість» трактується так: *властивість* чи *належність*, усе, що становить сутність особи чи предмета» [4, с.99].

Наведені визначення виявляють тенденцію характеризувати якість як властивість об'єкта, предмета, явища. Так, якісна визначеність об'єкта, що розкривається передусім в існуванні якісної межі об'єкта, включає у свій зміст певні властивості. Властивість відокремлює об'єкти один від одного, характеризує їх визначеність. Проте якість об'єкта не зовсім доречно визначати лише як сукупність його властивостей, оскільки об'єкт є системою, яка має певний зміст і форму, тобто складається із певної сукупності елементів і має певну структуру, яку утворюють ці елементи. Системність є «внутрішнім» аспектом якісної визначеності. Отже, мова йде про спосіб взаємозв'язку елементів у рамках того чи іншого цілого. Властивість не утворює якісно нового предмета. Ці твердження стосуються і розвитку особистості.

Деякі вчені намагаються визначити поняття «якість» особистості завдяки категоріям «ознака», «риси». Наприклад, російський психолог Р. Немов зазначає, що *риси особистості* – це її стійкі якості, що визначають характерні для неї поведінку та мислення. При цьому риси, якості та вла-

стивості (поряд із формами поведінки) автор визначає як ті поняття, в яких здійснюється опис особистості [10, с. 289].

Близької думки дотримувався й український психолог, педагог В. Козаков, який писав, що головною ознакою рис особистості є закономірний, систематичний прояв відповідних властивостей у різних видах діяльності та ситуаціях [7, с. 85].

«Енциклопедія освіти» трактує якості як змістовні ознаки особистості, форми існування її психіки. Вона є цілісною, здатною до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції та наділеною власним унікальним і неповторним внутрішнім світом. Серед якостей особистості автори визначають цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток і саморегуляцію.

Цілісність як складова дієва інтеграція охоплює всі структурні та динамічні вияви життя людини. Вона зумовлена інтегрованою єдністю трьох витоків існування особистості – біологічного, соціального та духовного. Для сутнісного розуміння цілісності недостатньо констатувати її як атрибутивну ознаку, оскільки у кожній окремій особистості вона своя, чимось схожа на цілісність інших людей, а чимось принципово відмінна. Так окреслюється інша змістовна ознака особистості – її унікальність (індивідуальна неповторність).

Унікальність цілісної структури особистості людини зумовлена такими чинниками:

– своєрідністю динамічної взаємодії трьох основних витоків

особистості (біологічного, соціального, духовного);

– постійним саморухом, саморозвитком особистості, у

процесі якого постійно змінюється індивідуальний «візерунок» особистісних проявів, набуваючи дедалі своєріднішої та більш завершеної форми; особистість завжди залишається незавершеною, відкритою до нових змін.

Однією із сутнісних ознак особистості є її *незавершеність*. Вона притаманна людині як на початку життєвого шляху, так і на завершальному етапі. Це означає, що особистість вирізняється саме тим, що над реактивною її поведінкою превалує активна, тобто така, яка спонукається власними усвідомленими цілями і мотивами.

Виразальна *активність* внутрішнього світу людини спричиняє життєвий рух особистості, у процесі якого відбувається зіткнення із соціальною дійсністю. Соціальна поведінка будується як засвоєння та виконання великої кількості соціальних ролей.

Саморегуляція поведінки – змістовна ознака особистості. Збалансованість психологічних процесів досягається завдяки неусвідомлюваним механізмам, що діють протягом усього життя людини, але у складних ситуаціях їх дія виявляється недостатньою. Тому в особистості формуються принципово нові механізми, якими керує свідомо сама людина. Одним із них є механізм вольової регуляції поведінки [6, с. 1019-1020].

Про позитивне значення рис характеру особистості наголошує психолог В. Рибалка. До них учений відносить: добро, творчість і гуманізм (для вчених, педагогів, лікарів тощо); чесність і справедливість (для політиків, правоохоронців, суддів, військових тощо); планомірність та організованість (для економістів, менеджерів, чиновників усіх рівнів тощо); працьовитість і продуктивність (для робітників усіх галузей народного господарства); відповідальність і толерантність (для адвокатів, працівників торгівлі, служби побуту тощо). Автор стверджує, що за рисами характеру необхідно здійснювати професійний відбір, виховання й розстановку кадрів, оскільки вони визначають ефективність, коефіцієнт використання інших професійно важливих якостей особистості працівника.

Взаємозв'язок якостей особистості та її здібностей досліджує І. Мавров. Учений доводить, що розвиток різних здібностей людини, її фізичних і моральних якостей починається з перших днів життя та формується комплексом біологічних, соціальних чинників на різних його етапах. Дослідник наголошує, що формування низки важливих якостей людини, у тому числі й моральних властивостей, відбувається у процесі людських взаємовідносин та системи виховання, освіти [9, с. 83].

Професійна освіта має важливе значення у розвитку особистісних та професійних якостей, що зазначається у багатьох працях відомих мислителів. Зокрема, ідейно-теоретичні витoki професійної освіти слід шукати в положеннях філософії Й. Фіхте, Г. Гегеля, Й. Гербарта. Американський педагог і психолог Дж. Дьюї підкреслював, що справжня освіта – це не щось покладене на особистість ззовні, а природне зростання та розвиток задатків, властивостей, здібностей, із якими людина з'являється на світ.

Поняття «професійні якості» часто розглядається як «прояв психічних особливостей особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, умінь та навичок, а також для досягнення суспільно-визнаної ефективності у професійній праці».

До професійних якостей належать: інтелектуальні (мислення); моральні (поведінка); емоційні (почуття); вольові (здатність до самореалізації); організаційні.

Два аспекти професійних якостей фахівця, що знаходяться у діалектичній єдності – технічну та суспільну – виділяє у своїх дослідженнях А. Киверялг:

– суспільний аспект включає такі важливі взаємопов'язані

елементи, як: свідомо трудова дисципліна, взаємодопомога, готовність до праці для загальної користі, самовдосконалення, самооцінка, творчий підхід до праці, працелюбність тощо;

– технічний аспект вимагає від фахівця технічних,

технологічних та організаційно-економічних знань і вмінь [8, с. 13].

У процесі оцінки професійних якостей людини звертають увагу на ті здібності, які роблять працю результативною. Професійно культурний не той, хто щось знає та вміє, а той, хто розширює сферу свого фаху. У цьому полягають об'єктивні вимоги до професійної культури всіх працівників податкової служби України.

Л. Прусова подає дві групи якостей, властиві сучасному менеджерів:

– *соціальні*: товариськість; здатність забезпечити сприятливий клімат у колективі; творче співтовариство; вміння створити умови для розвитку особистості підлеглих; уміння розв'язувати соціальні проблеми колективно; уміння вислухати; виявлення такту; професійна етика; виявлення довіри до підлеглих;

– *професійні*: рішучість; високий професіоналізм; самовладання; ініціативність; підприємливість; тверезість мислення під час прийняття рішень; висока компетентність; широкий кругозір; орієнтація на конкуренцію; витримка [11, с. 186].

У процесі набуття освіти у майбутнього фахівця формуються певні професійні якості, вивчення яких розпочалося ще у 20-ті роки ХХ ст. Проблему професійно значущих якостей особистості досліджували С. Геллерштейн, А. Деркач, Є. Селезньова, А. Каганов. У цей період дослідники роблять перші спроби психологічного вивчення окремих професій та вимог, якостей фахівців. У наступні роки вивчення значущих якостей окремих видів професійної діяльності значно розширилось, що спостерігаємо ми й сьогодні.

Професійно значущі якості розглядаються вченими як:

1) один із стрижневих факторів професійної придатності (Б. Смірнов);

2) прояв окремих психологічних особливостей особистості, необхідних для за-

своєння спеціальних знань, здібностей та навичок, а також для досягнення суспільно значущої ефективності у професійній праці (А. Деркач, Н. Кузьміна);

3) важлива складова професійно-особистісного потенціалу, під яким розуміють стійку інтегральну сукупність загальних, спеціальних та особистісних властивостей фахівця, що зумовлюють його здатність до продуктивного виконання професійної діяльності (Е. Зеєр, В. Сластьонін).

Російський вчений В. Бодров [3, с. 224] трактує поняття «професійно значущі якості» як «сукупність психологічних, а також низку фізичних, антропометричних, фізіологічних характеристик людини, що визначають успішність навчання та реальної діяльності. Конкретний перелік цих якостей для кожної діяльності є специфічним (за їх складом, необхідним ступенем вираженості, характером взаємозв'язку між ними) та визначається результатами психологічного аналізу діяльності та складання її професіограми та психограми». На думку вченого, професійно значущі якості виступають у ролі тих внутрішніх психологічних характеристик суб'єкта, у яких відображаються зовнішні специфічні впливи чинників визначеного трудового процесу, що виступають у формі професійних вимог до особистості. Окрім того, значення професійно значущих якостей в успішності освоєння та реалізації професійної діяльності визначається тим, що в них проявляються всі основні характеристики структури особистості, які визначають психологічні особливості системи діяльності (мотиваційно-потребнісні, когнітивні, психомоторні, емоційно-вольові).

До професійно значущих якостей (властивостей) М. Дмитрієва,

А. Крилов включають: індивідуально типологічні властивості нервової системи (сила збуджувального та гальмівного процесів, їх урівноваженість, рухливість, динамічність та лабільність); сенсорні та перцептивні властивості (абсолютна чутливість слухового, зорового, смакового, нюхового аналізаторів); атенційні властивості (концентрація, стійкість, швидкість перемикання, широта розподілу уваги); психомоторні властивості (сила, швидкість, витривалість, точність, ритмічність рухів); мнемічні властивості (об'єм пам'яті, швидкість запам'ятовування, точність та швидкість відтворення); імажинітивні властивості (творча уява); мисленнєві властивості (гнучкість мисленнєвих процесів, швидкість, самостійність, економічність, широта, глибина, послідовність, критичність мислення); вольові властивості (цілеспрямованість, настирливість, завзятість, рішучість, відважність,

ініціативність, самостійність, витримка та самовладання) [5, с. 39-61].

С. Паничев доводить, що основу професійної особистості, яка забезпечує її цілісність та стійкість, складає професійний менталітет, грамотність та компетентність, професійно значущі якості та властивості. Автор наголошує, що до цих якостей належать психологічні риси особистості, що визначають продуктивність даного виду діяльності, зокрема: спостережливість, пам'ять, уява, емоційна стійкість, рішучість, пластичність, цілеспрямованість, дисциплінованість, абстрактне мислення, креативність, прогностичні здібності, самостійність у прийнятті рішень, комунікативність, надійність, відповідальність тощо.

На думку В. Рибалки, професійно важливі якості у майбутніх кваліфікованих робітників потрібно формувати ще у школі. До цих якостей учений відносить: психофізіологічні, інтелектуальні, едукативні, рефлексивні, характерологічні, мотиваційні, комунікативні [12, с. 29]. Автор зазначає, що ефективність трудової діяльності значною мірою залежить від інтелектуальних якостей особистості, тобто, від її уваги (обсяг, розподіл, концентрація, переключення тощо), пам'яті (логічної, образної, емоційної тощо), мислення (вербального, візуального, діалектичного, системного, дискурсивного, логічного, інтуїтивного, оперативного), уяви (відтворювальної, творчої фантазії).

Слушною є думка В. Рибалки про те, що для деяких професій – ученого, менеджера, інженера, технолога тощо – інтелектуальні якості є не просто важливими, а вирішальними, ключовими. Тому для цих професій доцільним є саме інтелектуальний відбір на рівні обдарованості й талановитості [13, с. 31].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, професійні якості – це сукупність особистісно-професійних рис, набуття яких відбувається у процесі навчальної діяльності, а їх подальший розвиток уможливорює

набуття компетенцій, здатності до високоякісної фахової діяльності особистості в різних сферах. Подальшого дослідження потребує порівняльно-педагогічний аналіз зарубіжного досвіду формування професійних якостей у майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аристотель. Категории / Аристотель; [пер. А. В. Кубицкого / ред., вступ. ст. и примеч. Г. Александрова]. – М.: Гос. Соц.-эк. изд-во, 1939. – 50 с.
2. Аристотель. Метафизика: [сочинения: в 4-х т.] / Аристотель; [ред. В. Асмус]. – М.: Мысль, 1975. – Т. 1. – 399 с.
3. Бодров В. Психология профессиональной пригодности: учебное пособие для вузов / В. Бодров. – М.: ПЭРСЭ, 2001. – 511 с.
4. Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка / В. Даль. – Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа. – С.-Петербург, 1981. – Т. II. Государственное издательство иностранных и национальных словарей. – Москва. – 1995. – 779 с.
5. Дмитриева М. Психология труда и инженерная психология: [учебное пособие] / Дмитриева М, Крылов А., Нафтальев А.; под ред. А. Крылова. – Л., – 1979. – 224 с.
6. Енциклопедія освіти / [голов. ред. Кремень В. Г.]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Козаков В. Психология діяльності та навчальний менеджмент: підручник: у 2-х част. – Ч.1: Психология суб'єкта діяльності / В. Козаков. – К.: КНЕУ, 2000. – 243 с.
8. Кыверялг А. Методы исследования у профессиональной педагогике / А. Кыверялг. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.
9. Мавров И. Человеческие качества и человеческие отношения / И. Мавров. – Х.: Прапор, 2005. – 464 с.
10. Немов Р. Психология: в 3 кн. / Роберт Семенович Немов. – [2-е изд.]. – М.: Просвещение, Владос, 1995. Кн. 2: Психология образования. – М.: Просвещение, Владос. – 496 с.
11. Пруссова Л. Экономика в вопросах и ответах: учеб.-метод. пособие / Л. Пруссова. – К.: ЕксОб, 1999. – 320 с.
12. Рибалка В. Психология праці особистості: навчально-методичний посібник / В. Рибалка. – К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2005. – 60 с.